

HNUTÍ ODPORU

Ačkoli uplynulo již čtvrt století od druhé světové války, nevíme téměř nic o účasti Čechů na hnutí odporu v Německu. Ani tato studie nesplatí dluh této problematice; pokusí se aspoň uvést některé konkrétní případy, aby dokumentovala, že hnutí odporu nezůstalo bez jejich účasti. Češi na německém území tvořili před válkou v podstatě tři skupiny. Ta nejméně početná byla silně ovlivněna vývojem ve druhé republice a inklinovala ke spolupráci s nacistickým Německem. Jedinci z ní se vyskytovali snad v každém táboře a byli velmi nebezpeční, neboť za nimi stála mocná okupační velmoc i protektorátní orgány. Druhá, početnější skupina, se nezajímala o politickou situaci. Hlavní náplní jejich života bylo vydělat si co nejvíce peněz. Ke třetí skupině náleželi ti, kdož si plně uvědomovali všechno, co se stalo v předchozích měsících a politicky se angažovali. Prudký vývoj událostí v létě a na podzim 1939 se velmi aktivně ohrázel v životě českých dělníků. Všude se vášnivě diskutovalo. V mnohých, kteří se dosud málo zajímali o jiné záležitosti než pracovní, se probudil zájem o politické a válečné události. Hovory o válce s Polskem, Francií a Anglií byly dlouho na pořadu dne, stejně jako zprávy o československých jednotkách.¹

Politické debaty se staly všude součástí života. V táborech vznikly kroužky, v nichž se hovořilo na témata říší nepřátelská. Byly často usměrňovány skupinkami uvědomělých vlastenců, kteří považovali za nejvýše potřebné odhalovat krajanům pravou tvář nacismu a seznamovat je s děním ve světě.² Na počátku války byly politické besedy mnohem optimističtější než po vítězstvích nacistického Německa; právě v té době byla drobná politická práce mezi českými dělníky potřebná. Německé bezpečnostní úřady nezůstávaly nečinné a nemilosrdně trestaly rozšiřování nepřátelských zpráv, ať už pocházely z cizích vysílačů nebo z jiných zdrojů. Řada Čechů se dostala do rukou gestapa a soudů. Gestapo získávalo potřebné informace hlavně díky neopatrnosti, přílišné mnohmluvnosti i prostřednictvím donašečů.³

¹ Josef Chalupa, jenž pracoval v Norimberku, byl odsouzen za to, že vedl rozkladné řeči. Sířil zprávy, že v protektorátě bylo zastřeleno 120 studentů vysokých škol. V jídelně „Am Sterntor“ v Norimberku se zapojoval do debaty s tématy nepřátelskými Německu. Projevil touhu odejít k čs. vojenské jednotce. Vrchní zemský soud v Norimberku jej odsoudil teprve 16. 9. 1943 po několikaleté vazbě na tři roky do káznice. SÚA, Reichsjustizministerium, film č. 2.

² F. Hejl, c. d. str. 21. Zmínka o tříčlenné komunistické buňce ve Štrasburku.

³ Z mnoha případů uvádím aspoň tyto: Dne 19. září 1940 odsoudil berlínský lidový soud zámečníka J. Šlováčka na 5 let a jeden měsíc do káznice. Poslouchal cizí rozhlas a na

Agenti gestapa byli velmi nebezpeční a působili velikou nejistotu v projevu i před vlastními krajany.⁴ Češi šířili nepřátelskou propagandu nejen mezi sebou. Protože se dostali díky značné osobní volnosti snadněji ke zdrojům informací, předávali je všem cizím občanům i válečným zajatcům a východním dělníkům.⁵

Po březnu 1939 opouštěly protektorát stovky osob před represáliemi okupantů, s touhou bojovat v zahraničí proti nacismu. V povědomí veřejnosti zůstaly nejnámější směry útěků přes Ostravsko do Polska a přes Slovensko. Méně je známo, že také Češi, pracující v Německu, hledali často cesty k útěku. Dostávali se do všech zemí, sousedících s Německem. Nikdy se již nepodaří zjistit všechny pokusy o útěk za hranice, leč i z dochovaných údajů, zejména ze soudních protokolů říšského ministerstva spravedlnosti, lze sledovat desítky případů. Už v prvních týdnech po 15. březnu 1939 se v hovorech mezi Čechy na německém území objevovaly názory, že bude třeba odejít do zahraničí a tam očekávat vypuknutí války. Když se rozšířily zprávy o „české legii“ v Polsku, pokoušeli se někteří jedinci dostat do Polska.⁶

V Norimberku bylo už před válkou středisko, kde se skupiny Čechů připravovaly k útěku do zahraničí. Rozvinula se mezi nimi silná získávací kampaň. Duší celé akce byl podle obžaloby před vrchním zemským soudem v Mnichově stavební dělník J. Kunz. S několika dalšími Čechy přemlouval své kamarády k odchodu do čs. vojenské jednotky v Polsku. Nábor byl maskován verbováním na práci do Španělska, jež právě probíhalo. Zmíněná obžaloba kvalifikovala rozsah této činnosti jako velmi široký. Byla prý připravena skupina více než šedesáti osob, které měly po zajištěných cestách odejít do Polska.⁷ V předvečer vypuknutí války, 30. srpna 1939, uprchlo osm Čechů pracujících v Elblągu do Polska. Těž z transportů jedoucích přes polský koridor do Východního Pruska seskakovali čeští muži a hledali příležitost ke vstupu do vojenské jednotky, o níž kolovaly skutečné legendy.⁸

Válka znesnadnila útěk z Německa, protože i hranice s neutrálními státy byly přísněji střeženy. Přesto pokusy o přechod nepolevily. Na začátku roku 1940 byla zadržena skupina pěti Čechů, kteří se chystali uprchnout do ciziny a vstoupit do československé vojenské jednotky ve Francii. Všichni byli odsouzeni na šest let káznice.⁹

Jednou z mála zemí, kam byl útěk i po vypuknutí války relativně snadnější, bylo

schůzkách s krajany šířil nepřátelské zprávy. SÚA, Reichsjustizministerium, film č. 5. V roce 1943 byla odsouzena skupina Čechů mnichovským zemským soudem k několikaletým trestům do vězení za systematické šíření nepřátelské propagandy. Tamtéž, film č. 25. Rozsudek ze 6. 10. 1943. V roce 1942 byli odsouzeni zvláštním soudem tři Češi za šíření nepřátelských zpráv. BLHA Postupim, Pr. Br. Rep. 12 C, Sondergericht Berlín.

⁴ V oblasti Drážďan působil nebezpečný agent gestapa, jež vystupoval pod jménem Komar. Jeho zásluhou se dostalo do rukou gestapa a do koncentračních táborů aspoň 12 Čechů. SÚA, MPSP-R, k. 827. Protokol s O. Mackem z léta 1945.

⁵ Vzpomínky.

⁶ V létě 1939 se dal najat do Německa R. Směkal. Pracoval ve Východním Prusku. Podařilo se mu uprchnout do Polska, dostal se do Francie a tam vstoupil do čs. vojenské jednotky. Po porážce Francie se dostal do rukou Němců. Lidový soud v Berlíně nad ním vynesl 29. 7. 1943 trest smrti. Byl dne 12. 10. 1943 popraven v Mnichově. SÚA, Reichsjustizministerium, film č. 22.

⁷ Tamtéž, film č. 11. Obžalovaný byl odsouzen ke třem letům káznice dne 18. 6. 1943.

⁸ M. Moulis, c. d. str. 168.

⁹ SÚA, Reichsjustizministerium, film č. 6. Byli to K. Škodík, J. Tichý, J. Brozenský, K. Kubát, J. Staněk. Chtěli přejít do Švýcarska. Tam se před nimi podařilo uprchnout dvěma Čechům, Škrubákovi a Šefflovi.

neutrální Švýcarsko. Německé pohraniční orgány vytvořily ovšem i v tomto pohraničním pásmu překážky, jejichž zdoání nebylo snadné. Ve vesnicích a městech blízko švýcarských hranic si obyvatelstvo všimalo každého cizince a řada Čechů se ocitla ve vězení a před soudy dříve, než se přiblížili k hranicím.¹⁰ Některé přechody skončily tragicky. Nikdo se nedověděl, kde skončil například V. Bednář, student gymnasia z Havlíčkova Brodu, jenž se stal nezvěstným při pokusu o útěk do Švýcarska.¹¹ Ani ti, jimž se podařilo přejít hranice německo-švýcarské, neměli vždy vyhráno. Uprchlíci byli někdy vydáni německým pohraničním orgánům, čekaly je výsledky na gestapu a v nejlepším případě mnohaleté vězení.¹² Také jiné, dosud neokupované země, lákaly k útěku. Před německými soudy se projednávaly případy Čechů, zadržенých při útěku do Dánska, Holandska i Belgie.¹³

V Bitterfeldu to byli slovenští dělníci, kteří účinně pomáhali českým kamarádům k útěku do zahraničí, a to přes Slovensko do Maďarska a dále do Jugoslávie. Německým bezpečnostním složkám se podařilo přijít na stopu střediska a dva Češi byli odsouzeni do vězení. Slováky ochraňovaly slovenské zastupitelské orgány a nedostali se před německý soud.¹⁴

Také Jugoslávie vzbuzovala naděje na úspěšný únik z Německa, i když nebyl prost obtíží. Neznáme počet zdařilých útěků do Jugoslávie do doby jejího obsazení na jaře 1941, protože soudní spisy hovoří toliko o neúspěšných pokusech.¹⁵

V roce 1941 byla většina evropských zemí buď obsazena Německem, nebo pod jeho přímým vlivem; zůstalo pouze Švýcarsko. Zcela nepatrnou naději na úspěšný útěk skýtala i cesta do Anglie. S pomocí krajanů v Hamburku, zvláště předsedy spolku Svornost pana Štěpánka, se zdařil útěk šesti Čechům. Rybářský člun předal uprchlíky na širém moři anglické ponorce.¹⁶ Ale ani v těchto ztížených podmínkách neustaly pokusy našich lidí o únik zejména do Švýcarska. Německá bezpečnostní opatření byla během doby téměř neprodyšná a jen s velikým štěstím se podařilo je překonat. Zadržенé uprchlíky trestaly německé justiční orgány v pokročilých letech války převážně nejvyššími tresty. Některým Čechům se přechod hranic

¹⁰ Rozsudkem lidového soudu v Berlíně byli odsouzeni J. Nový a V. Frantík na 4 roky do káznice, když se pokusili v dubnu 1940 přejít do Švýcarska. V jejich blízkosti byli prozrazení sedlákem. Tamtéž, film č. 6. Rozsudek z listopadu 1940. Týž soud odsoudil 23. 5. 1940 J. Jemnáka a J. Ondouška na tři a čtyři roky do káznice za to, že opustili své pracoviště a chtěli uprchnout do Švýcarska. Zanechali dopisy na rozloučenou s přáteli, aby byly poslány jejich rodinám v případě, že budou zastřeleni. Tamtéž, film č. 5.

¹¹ LXV. výroční zpráva Havlíčkova státního gymnasia v Havlíčkově Brodě za školní rok 1946/47, str. 12.

¹² Počátkem června 1940 se pokusili dva Poláci a český automechanik M. Brabec, všichni zaměstnaní v Berlíně, o útěk do Švýcarska. Ten se jim podařil, ale byli vráceni švýcarskými úřady. Berlínský lidový soud je odsoudil 5. 3. 1941 na 4–6 let vězení. SÚA, Reichsjustizministerium, film č. 3.

¹³ Např. J. Žák, S. Žák a J. Vipl byli v září 1939 zadrženi v blízkosti holandských hranic. Měli u sebe dopisy, z nichž vyplývalo, že se chtěli dostat k čs. vojenské jednotce ve Francii. Oba Žáci byli odsouzeni 31. 8. 1940 v Münsteru na 6 let do káznice. Vipl mezitím zemřel. Tamtéž, film č. 7.

¹⁴ Rozsudkem lidového soudu v Berlíně byli F. Kaniok a A. Polák odsouzeni na 5 a 3 roky do káznice. V soudním řízení byla zdůrazňována pomoc Slováků. Tamtéž, film č. 3.

¹⁵ V srpnu 1940 byli odsouzeni K. Prokop, B. Loskot a V. Kraus na 3 roky do káznice za pokus o útěk do Jugoslávie. Pracovali v Berlíně a jeden měl v Jugoslávii příbuzné. Tamtéž, film č. 6.

¹⁶ Vzpomínka J. Kuchaře. Autor vzpomínky se se dvěma kamarády marně pokoušel zopakovat předchozí úspěšné útky. Po třech dnech pobytu na moři v rybářském člunu se nepodařilo setkání s anglickou ponorkou.

podalil, více jich však skončilo v německých věznicích a na popravišti.¹⁷ Tresty smrti byly vynášeny i za organizování útěků.¹⁸

Češi, kteří toužili po boji se zbraní v ruce proti nacismu, hledali později cesty do oblastí, kde byly partyzánské jednotky. Byla to především Jugoslávie, kam se pokoušeli uniknout zejména čeští dělníci zaměstnaní v Rakousku. Některým se únik podařil a zapojili se do jugoslávských partyzánských jednotek, v nichž za bojů i padli.¹⁹ Na rakouském území byly zprávy o jugoslávských partyzánech stálým tématem debat a úvah. V některých místech spolupracovníci partyzánů organizovali přechod cizích dělníků na jugoslávské území.²⁰ V Kapfenbergu měli jugoslávští partyzáni pomocníky mezi slovinskými dělníky. Odtud byly organizovány i útoky Čechů.²¹ Také ve Štýrském Hradci byla buňka, která pomáhala při odchodu některých jedinců do Jugoslávie. Kromě toho vedla propagandistickou kampaň ve prospěch jugoslávských partyzánů mezi rakouským obyvatelstvem.²² Ne všechny pokusy o spojení s jugoslávskými partyzány byly úspěšné. Také zde došlo k odhalení příprav k útěku a mnohé pečlivě připravené přechody končily tragicky.²³

Jedna z největších skupin českých dělníků, která odešla k partyzánům, byla z Dubnice n. Váhom; stalo se tak po vypuknutí slovenského národního povstání. Čítala aspoň sto osob.²⁴ Jedincům, zaměstnaným u organizace Todt nebo v blízkosti fronty, se na konci války podařilo spojit s partyzány ve Francii a snad i v jiných zemích.²⁵

Válečná výroba byla velmi zranitelným místem, poněvadž byla značně závislá na pracovních silách z okupovaných zemí. Ani nejlepší bezpečnostní systém nemohl kontrolovat každého jedince tak, aby mu znemožnil zásahy do chodu výroby, zpomalit ji nebo narušovat. S tímto faktorem musely nacistické orgány počítat. Dosud není zhodnocena sabotážní, popřípadě jiná činnost cizích dělníků proti německé válečné výrobě. Někteří odpovědní činitelé podceňovali sabotáže

¹⁷ Dne 28. 10. 1943 byli odsouzeni O. Šeps, V. Nedbal a S. Hanyš k trestu smrti, J. Horák na 7 let, A. Kašpar na 5 let a další dva Češi na 4 roky do káznice. Pracovali v Liberci a pokusili se o útěk do Švýcarska. SÚA, Reichsjustizministerium, film č. 25. Dne 28. 7. 1943 odsoudil lidový soud v Berlíně k trestu smrti L. Salaquardu za pokus o útěk do Švýcarska. Tamtéž, film č. 23.

¹⁸ Dne 10. 3. 1943 byl odsouzen v Berlíně k trestu smrti K. Wilendner a další čtyři Češi na rok do vězení za organizování a přípravy k útěku do Švýcarska. Tamtéž, film č. 21.

¹⁹ František Jordán, Mezi slovinskými partyzány, Historie a vojenství 1966, č. 2, se zmiňuje o dvou Čechích, kteří na jaře 1944 uprchli z nasazení v Kapfenbergu. Jeden padl na Prihorji, str. 228. Druhý byl zajat a poslán do Dachau, ale dožil se osvobození. Tamtéž, str. 236.

²⁰ F. Hejl, c. d. str. 23.

²¹ F. Jordán, c. d. str. 222 n.

²² SÚA, MPSP-R, k. 827. Protokol s J. Puklou z 26. 6. 1945. Partyzánům byl dodáván např. papír, psací prostředky apod.

²³ Dne 23. 3. 1943 byl odsouzen B. Salát k trestu smrti, jeho bratr J. Salát na 8 let a J. Lutonský na 5 let do káznice za pokus o útěk k jugoslávským partyzánům. SÚA, Reichsjustizministerium, film č. 21. V lednu 1945 byla podána obžaloba proti skupině českých dělníků z Vídně, kteří se připravovali k útěku k jugoslávským partyzánům. V květnu 1944 podnikli výlet do okolí Štýrského Hradce a v jeho okolí prováděli cvičení s námětem partyzánů v akci. Obžalovaní kromě toho připravili plán okolí Vídně a zakreslovali naň rozličné údaje, které hodlali předat partyzánům. Není známo, zda se soud ještě konal. Tamtéž, film č. 3.

²⁴ F. Hejl, c. d. str. 24.

²⁵ J. Straka, student, byl nasazen u TN. Přeběhl k francouzským partyzánům a odtud se dostal k čs. vojenské jednotce. SÚA, MŠANO, kr. 833, Zpráva odborné školy v Uherském Brodě z června 1948.

cizích dělníků, bezpečnostní orgány je spíše přeceňovaly. Skutečností zůstává, že se přes usilovné snahy, drastické tresty i sliby nepodařilo dosáhnout ani žádoucí produktivity práce, ani zabránit sabotážím.

Mezi Čechy byl vždy dostatek odvážlivců, kteří záměrně a v souhlasu se svým přesvědčením využívali situace na svém pracovišti a poškozovali nebo zpomalovali výrobu. Při důležitých stavbách mrhali nedostatkovým materiálem, ničili jej apod.²⁶ Rozšířenou formou uvědomělého narušování výroby se stala práce podle hesla „Pracuj pomalu“ a práce nekvalitní. Češi byli v tomto směru více než aktivní.²⁷

Objektem sabotáží byly zvláště speciální stroje a nástroje, jejichž vyřazení ochromilo nebo vyřadilo na jistou dobu část výroby, třeba i celou dílnu. Kvalifikovaní čeští dělníci si nezřídka našli cestu, jak zastavit a aspoň na čas vyřadit důležitý stroj, aniž by při tom ohrozili bezpečnost svou i svých spolupracovníků.²⁸ Chytře a obezřetně provedené zásahy do technologie výroby, do výstupní kontroly nebo i do expedice, znehodnotily mnohou důležitou dodávku. Typickým je případ ze zbrojovky v Hrádku n/Nis. Skupina českých dělníků tam prováděla zastřelování pistolí a starala se, aby na frontu odcházelo i vysoké procento zmetků. Když jednou kontrola objevila v zásilce vadné pistole, podařilo se svést záležitost na omyl.²⁹ Také naši železničáři pracující v Německu se účastnili zásahů do dopravy. Zaznamenání si zaslouží činnost odvážného vlastence T. Stehlíka, byť byla svým způsobem ojedinělá. V Lipsku, kde T. Stehlík pracoval se skupinou českých kamarádů, začal provádět originální způsob sabotáže. Rozepínal na lipském nádraží rychlíky před jejich odjezdem, takže z nádraží odejela část soupravy a druhá zůstala na nádraží. V době náletu se mu podařilo rozsvítit celé nádraží. Téměř rok se mu dařila jeho nebezpečná činnost, až byl jednou chycen a strašlivě zbit, takže na následky zemřel.³⁰

V soudních spisech je zachyceno velké množství případů sabotáží, jichž se Češi dopustili, nebo podle názoru německých justičních orgánů měli dopustit. V továrnách a na všech pracovištích desítky mistrů a jiných dohlížitelů střežily doslova každý krok cizích dělníků a každý sebemenší náznak nechuti k práci, porucha na stroji, každý zmetek mohl být kvalifikován jako sabotáž. Rozsudky byly zpravidla přísné. V červenci 1943 jeden český a jeden slovenský dělník byli zatčeni v Hydrierwerke v Záluží pro sabotáž; neotevřeli vozík naplněný betonem včas, takže vykolejil a narušil provoz. Nevznikla žádná škoda a úzkokolejná dráha za necelou hodinu fungovala; přesto byli obvinění odsouzeni na deset měsíců káznice.³¹ V prosinci 1942 spadly na haldě dolu Václav v mosteckém revíru tři vozíky. Soud charakterizoval tento čin jako sabotáž a odsoudil dva české dělníky na dva roky a třetího na osm měsíců do vězení.³² 27. února 1943 odsoudil berlínský lidový soud

²⁶ Vzpomínky V. Ondráčka. Při stavbě mostu přes Dunaj padaly do řeky plné bedny nýtů, šroubů a ocelových lan a nikdo nemohl nic dokázat.

²⁷ V roce 1943 byl odsouzen J. Malec, zaměstnaný v Brunšviku, na 3 roky a 6 měsíců do káznice za to, že nabádal své kamarády a sovětské zajatce, aby pracovali pomalu. SÚA, Reichsjustizministerium, film č. 15. V lednu 1944 byla odsouzena v Litoměřicích skupina 19 Čechů a jeden Francouz na mnoho let do vězení za to, že podle návodu nepřátelské propagandy pracovali pomalu a špatně. Tamtéž, film č. 13.

²⁸ Vzpomínka J. Jančínové.

²⁹ Vzpomínka L. Pelcové.

³⁰ Vzpomínka K. Šejnohy.

³¹ SÚA, Reichsjustizministerium, film č. 13.

³² Tamtéž, film č. 19.

V. Procházkovou na tři roky a tři měsíce do vězení za to, že v továrně ve Finsterwaldu odhodila do odpadků 300 kusů měděných součástek.³³

V některých případech posuzoval soud mírněji „sabotážní“ čin než funkcionáři podniku, kteří viděli ve všem úmysl sabotovat. Skutečnost však byla jiná. Značnou roli hrála nedbalost, nezájem o práci i prostá náhoda. Také nízký stupeň kvalifikace byl příčinou mnoha poruch ve výrobě.³⁴ Podmínky na pracovištích nedovolovaly provádět sabotáž výroby v širokém měřítku a velkého dosahu. Proto i činnost českých občanů se soustřeďovala spíše na drobné, ale přesto velmi citelné zásahy do výrobního procesu, do dopravy apod. Leze konstatovat, že způsobila německému válečnému hospodářství značné ztráty. Nebezpečnou formou odporu bylo svévolné opouštění pracovišť. Tisíce pracovních sil, rok od roku vzácnějších, utíkalo do vlasti. V tomto směru byli Češi velmi aktivní.

Cizí dělníci, ani váleční zajatci, nezůstávali stranou aktivního boje proti nacistickému režimu. Jsou známy ilegální skupiny odporu, jejichž členy byli příslušníci různých národů. Značně rozvětvené bylo například hnutí sovětských vlastenců, zejména v jižním Německu.³⁵ Také příslušníci jiných národů vytvářeli ilegální skupiny.³⁶ Ani Češi nezůstali stranou a jejich podíl na organizování hnutí odporu nelze přehlédnout. Před válkou a po celou dobu jejího trvání byli mezi Čechy nejen jedinci, ale i četné skupinky, které připravovaly odchody do zahraničí, šířily zprávy o politické a vojenské situaci, propagovaly heslo „Pracuj pomalu“ apod. V roce 1942 skupina mladých Čechů, z níž později vznikla skupina „Pěst“, tiskla letáky určené Čechům v říši a německé letáky určené německým dělníkům. V jednom z těchto letáků se psalo: „Český dělníku, dělnice v říši. Pod svícem bývá tma. Se svými francouzskými a jinými příslušníky cizích národů, naverbovaných do Německa, spoj se v boji proti německému fašismu. Sabotuj pracovní výkon, nedělej kariéru. Podporuj všude kde můžeš zajatce a nezapomínej, že Tví kamarádi cizí příslušnosti budou podle Tebe v budoucnu posuzovat náš národ. Uvědomuj všude své spoludělníky o naší socialistické sounáležitosti a buď neochvějným bojovníkem proti německému fašismu.“³⁷

Vydávání letáků popřípadě novin bylo významnou součástí programu všech skupin odporu, ať už vznikaly z iniciativy cizích nebo i německých antifašistů. V průmyslových střediscích se čas od času objevovaly ilegální tiskoviny vydávané v několika jazycích, často také česky. Na podzim 1941 skupina okolo O. Grabowského, H. Grasse a J. Siega začala vydávat časopis „Die innere Front“. Přispívali tam vedoucí funkcionáři velmi známé skupiny Schulze-Boysen-Harnach. Časopis měl přílohu polskou, ruskou, českou, francouzskou a italskou. Byl rozšiřován zejména ve velkých berlínských závodech.³⁸ Skupina Schulze-Boysen-Harnach udržovala

³³ Tamtéž, film č. 14.

³⁴ V dubnu 1940 prokopl M. Hankovič na nádraží v Brunšviku při výkopu kábel vysokého napětí. Nádraží bylo několik hodin ochromeno. Byl odsouzen na 9 měsíců do vězení. Tamtéž, film č. 3. Jeho čin mohla být pouhá nedbalost.

³⁵ J. Brodski, Die Teilnahme sowjetischer Patrioten an der antifaschistischen Widerstandsbewegung in Süddeutschland 1943–1945, Der deutsche Imperialismus und der zweite Weltkrieg, Berlín 1960, sv. 3. N. F. Kjung, I. R. Talmant, Iz istorii dviženija soprotivlenija sovětskich ljuděj v lagerach gitlerovskoj Germanii 1941–1945. Istorija SSSR, 1959, č. 5.

³⁶ E. Seeber, c. d. str. 206 n.

³⁷ M. Moulis, c. d. str. 174 n.

³⁸ Geschichte der deutschen Arbeiterbewegung, sv. 5, str. 309 n.

těsné spojení s cizími dělníky, z nichž mnozí se zúčastnili porad a schůzek a psali články pro zmíněný časopis.³⁹

Od roku 1941 pracovala v Berlíně skupina „Europäische Union“, v níž na čelných místech byli prof. Havemann a dr. G. Grosskurt. Měla spojení s mnoha dalšími ilegálními organizacemi, od roku 1942 také s cizími dělníky. Mezi nimi byl také Čech dr. Šatkovič, jenž pracoval jako chemik v Leunawerke. Organizoval několik skupinek, v nichž byli Češi, Belgičané a občané Sovětského svazu. Europäische Union vydala řadu letáků v různých jazycích s Informacemi o situaci a výzvami k boji proti nacistickým ztročovatelům. V roce 1943 se podařilo gestapu celou organizaci rozbit a vedoucí představitelé byli souzeni a popraveni.⁴⁰ Vedle Šatkoviče byli do Europäische Union zapojeni ještě další Češi, kteří byli rovněž zatčeni a souzeni; například K. Hačková, která byla spolu s otcem odsouzena k trestu smrti a oba byli popraveni.⁴¹

V roce 1942 založili Němci antifaašisté v čele s K. Zimmetem a Hutzmannem skupinu „Antifaschistische Volksfront“. Byla složena z německých i cizích vlastenců a vzbudila veliký zájem bezpečnostních orgánů. Vydávala noviny „Der Wecker“. Navázala spojení s podzemní organizací sovětských válečných zajatců „Bratskoje sotrudničestvo plennyh“. Významnou roli v Zimmetově skupině měl Čech S. Mervart, jenž od ledna 1942 pracoval jako chemik laborant u jedné firmy v Mnichově. Působil aktivně politicky mezi svými krajaney. Hovořil s nimi často o obnovení Československé republiky a prohlašoval, že J. V. Stalin bude vítězem v této válce. V Zimmetově ilegální organizaci byl pověřen politickou prací mezi cizími dělníky. Protože znal dobře rusky, pracoval především mezi východními dělníky a sovětskými válečnými zajatci. Seznámil se s východním dělníkem Karbukovem, jenž ho napojil na zmíněnou organizaci sovětských zajatců. Při schůzce německých a ruských komunistů dělal Mervart tlumočnicka. Počátkem října 1943 byl třikrát ve Vídni a navázal spojení s tamní pobočkou zajatecké organizace „Bratskoje sotrudničestvo plennyh“. V říjnu 1943 byla pořádána u Mnichova tajná schůzka 45 zástupců uvedené zajatecké organizace a Mervart na ní měl referát o komunismu. Hlavním cílem Zimmetovy skupiny a zajatecké organizace „Sotrudničestvo“ byla příprava ozbrojeného povstání. Velmi aktivně se prováděla propagandistická činnost a připravovaly různé sabotáže. Zimmetova skupina a „Sotrudničestvo“ byly však odhaleny gestapem a rozbity. Několik set sovětských válečných zajatců i civilních dělníků bylo popraveno nebo posláno do koncentračního tábora. Na konci roku 1944 se konal před lidovým soudem v Postupimi proces s předními funkcionáři Zimmetovy skupiny. Mervart a další dva z obžalovaných byli odsouzeni k trestu smrti. 15. ledna byl Mervart popraven.⁴²

Německé bezpečnostní složky sledovaly bedlivě každou podezřelou stopu ilegálních organizací, často s pomocí agentů. Nejnebezpečnější byli zrádci z řad cizích občanů. V městě Gröditz založili Češi ilegální organizaci. V listopadu 1944 zatklo gestapo 26 Čechů. Mezi nimi byl i jejich důvěrník Z. Kohout v Havlíčkova Brodu. Gestapo mělo důkazy, že opatřoval pro své krajaney falešné dokumenty na cestu do vlasti. Byl těžce ztýrán a odvezen do Buchenwaldu, kde na konci války zemřel.⁴³

³⁹ Schmidt W. A., *Damit Deutschland lebe*, Berlín 1959, str. 316.

⁴⁰ Tamtéž, str. 356.

⁴¹ IML Berlin, NJ 1087. Soudil je berlínský lidový soud za předsednictví známého Freislera.

⁴² Tamtéž, NJ 1434.

⁴³ M. Moulis, c. d. str. 174.

Češi v okolí Postupimi se setkali s činností ilegální skupiny, která se soustředila na šíření zpráv, propagandistickou činnost a organizovala útoky do vlasti. Sedm příslušníků této skupiny bylo souzeno zemským soudem v Postupimi a odsouzeno do vězení na dobu od dvou měsíců do dvou let.⁴⁴

V hlášeních bezpečnostních úřadů se často vyskytovali Češi, zatčení pro podezření z příslušnosti k ilegálním organizacím nebo z příprav k ozbrojenému povstání. 24. listopadu 1944 byl zatčen V. Pavlát, pracující v Zahani, pro důvodné podezření, že náležel k ilegální organizaci.⁴⁵ Zatčení Pavlátovo následovalo po několika zázdech v předchozích měsících. Podle hlášení SIPO ve Vratislavi bylo v Zahani zatčeno v říjnu 1944 šest Čechů a jeden Litevec, protože byli členy ilegální organizace.⁴⁶ V listopadu 1944 byl zatčen ještě B. Stejskal, který pro organizace zhotovoval dlouhé dýky.⁴⁷ Je pravděpodobné, že šlo o odbojovou skupinu, zvanou „Interlabora 13“, která v Horním Slezsku skutečně existovala.⁴⁸

Gestapo vidělo ilegální a odbojové hnutí v různých projevech. Když si Češi pracující u firmy Krupp v Dlouhé Bělé (Langen-Bielau) dali zhotovit čepice „masaryčky“, označilo je gestapo za protistátní skupinu a hrozilo jim zatčením.⁴⁹ Odbojových skupin bylo jistě více, než se dosud soudí. Důkazem jsou například zprávy, že v Horním Slezsku existovaly četné komunistické skupiny u firmy Krupp v Markstädtu a mezi českými železničáři v Olešnici.⁵⁰

Někteří Češi prožili v odbojovém hnutí dramatické události. J. Matějček, zaměstnaný v Mannheimu, se dostal do styku s organizací sovětských válečných zajatců, stal se jejím členem a účastnil se několika sabotážních akcí. Když byla organizace prozrazena, podařilo se mu s několika kamarády za dramatických okolností uprchnout. Dostal se přes frontu až do osvobozené Francie.⁵¹ Některé zprávy dokazují, že ve spojení s kruhem osob, připravujících atentát na Hitlera, byli také Češi.⁵²

Všechny ilegální skupiny se zaměřovaly spíše na propagandistickou činnost, na přípravy a provádění sabotáží. Jen některé byly schopné provést rozsáhlejší akce, například vykojení vlaků, atentáty na příslušníky gestapa apod. V průmyslové oblasti Watenstedt-Salzgitter působila od května 1942 polská ilegální skupina „Kolo Patriotów polskich“. Spolupracovala s občany ruskými, českými i německými. Podařilo se jí v letech 1942–43 vykojčit pět nákladních vlaků, přerušit třikrát vedení pro tekutý vzduch do závodů ve Watenstedtu, pětkrát přerušit přívod plynu a zastřelit dva gestapáky.⁵³ V okrese Vrchlabí se připravovala k ozbrojenému vystoupení na konci války skupina českých dělníků. Cvičili se jako vojenská jednotka. Zbraně měli dostat z protektorátu. Byli však v srpnu 1944 zatčeni gestapem.⁵⁴ Česká ilegální skupina v Gdaňsku připravila v lednu 1945 leták pro krajany, který

⁴⁴ BLHA Postupim, Pr. Br. Rep. 12 b., Staatsanwalt Postupim, č. 2340.

⁴⁵ IML Berlín, RSHA, sign. St 3/270, č. 61.

⁴⁶ Tamtéž, č. 56. Byli zatčeni J. Jelínek, L. Zápotocký, S. Císař, L. Hruška, J. Zábrodský a D. Volheim. Hruška zhotovoval pro Čechy a Francouze dýky.

⁴⁷ Tamtéž.

⁴⁸ SÚA, MPSP-R, k. 827. Protokol s I. Štýlovským z června 1945.

⁴⁹ Tamtéž, Protokol s B. Jurčákem z 21. 6. 1945.

⁵⁰ Tamtéž. Protokol s B. Jurečkem z června 1945.

⁵¹ Kronika obce Milénova.

⁵² SÚA, MPSP-R, k. 827. Protokol s A. Löffelmanem. Čech Kroupa, pracující v Halle, byl po červencovém atentátu na Hitlera zatčen a odsouzen do koncentračního tábora v souvislosti se spojením s osobami podezřelými z účasti na atentátu.

⁵³ E. Seeber, c. d. str. 245.

⁵⁴ StA Zámorsk, Landrát Vrchlabí, k. 601. Četnická stanice Vrchlabí, 17. 8. 1944.

měl být vydán před příchodem sovětských vojsk. V letáku byli Češi vyzýváni, aby se připravili na možné represálie Němců, bránili se jim a pomáhali Rudé armádě. Avšak agent gestapa prozradil celou akci a iniciátoři se dostali před soud.⁵⁵

Při postupu spojeneckých vojsk byla díky odhodlanému vystoupení cizích občanů na mnoha místech zmařena spěšná evakuace, která přinášela mnohé nebezpečí pro jejich životy a zdraví.⁵⁶

Uvedené příklady ukazují, že Češi na německém území nebyli trpnými oběťmi nacistických okupantů. Využívali všech způsobů, aby oslabili nacistické hospodářství a přispěli podle svých možností k boji proti nacistickému režimu. Nelze ještě hodnotit jejich přínos k tomuto boji, neboť za dnešního stavu bádání není v lidských silách zachytit ani v nejhruších rysech aktivitu Čechů, která byla silnější, než se předpokládalo.

⁵⁵ SÚA, MPSP-R, kr. 827. Protokol s J. Wünschem, 2. 7. 1945. K smrti byl odsouzen dr. Sigmund, vedoucí župního spojovacího úřadu v Gdaňsku.

⁵⁶ Např. zásahem podzemních organizací v okolí Berlína se podařilo zabránit evakuaci asi 2500 cizinců v Berlíně-Falkensee. Schmidt W. c. d. str. 398.